

Vaida Júlia

Elitek az átmenetben

A romániai és a magyarországi rendszerváltó elitek kutatásának összehasonlítása

A történelem az arisztokrácia temetője, mondta Pareto. A rendszerátmenetet tanulmányozva – és az eliteket tekintve arisztokráciának – indokolt feltenni a kérdést: a '89-as események a „rég”i elit bukását, temetését jelentették-e, avagy pozíciója átmentésének a lehetőségét is megteremtették?

E tanulmány célja a fontosabb magyarországi és romániai elitkutatások összefoglalása és – ennek tükrében – a „rég”i és az „új” elit egymáshoz való viszonyának áttekintése.

Elitfogalmak, főbb kutatási irányok

Napjainkban az elit fogalmának meghatározása egyre viszonylagosabbá válik. Pareto és Mosca¹ idejében ez a fogalom valami fényes, emelkedett dolgot jelentett, olyasmit, ami egybeötvözte az emberi kvalitásokat a nagyszűrség gondolatával. Ma az elit már nem annyira állandó tulajdonságot, mint inkább könnyen elveszithető pozíciót jelent.

Teljes a konszenzus abban, hogy a hatalom birtokosa a mindenkor i elit, mely a klasszikusok megfogalmazásában is olyan társadalmi csoportot vagy réteget jelent, amely a politika, a gazdaság, a kultúra vagy az egyház terén, jól meghatározott kritériumok alapján, elkülönül a társadalom többi részétől.

Higley szerint az elitkutatások divatossá váltak az elmúlt huszonöt évben,² a demokratizálódás „harmadik hullámának” (Samuel Huntington) és a szocialista elitek bukásának köszönhetően. Az új elitkutatások attitűdökre, elithálózatokra és elit-biográfiákra fektetik a hangsúlyt, az elitkutatások tehát multidimenzionálisakká váltak.

Az új elitkutatások egyik jellegzetes ismérve az elitek átalakulására fektetett hangsúly volt, mivel a kutatók az elmúlt évtizedekben elsősorban a társadalmi változásokkal foglalkoztak. Az 1980-as években általánossá vált az elitszempon tús megközelítés, mert az elitelmélet látszólag pontosabban megragadta a kommunizmuson belüli hatalmi átrendeződést, majd pedig a posztkommunis ta átmenet lényegét. Az elit-megállapodásra összpontosító megközelítés később kiegészült a tranzitológia témaköréhez tartozó fontos hozzászólásokkal³

Az elitkörforgás paretoi elmélete teljes egészében az elitek kvalitásán alapul: a hatalmi elitek megbuknak, ha felkészületlenek, vagy ha alkalmatlanná válnak, a rátermett elitekből pedig hatalmi elitek lesznek.⁴ Ebben a paretoi definícióban is megfigyelhető a hatalmi elit, azaz a „governing elite” fontossága, kiemelése az elithálózatokból; az újkori elitelméletek ezt továbbfejlesztették, a politikai elitek feladatai közé a demokrácia megteremtését sorolva.

A képlet napjainkban nem ilyen egyszerű, az elitkörforgás egy komplex folyamat, és amint a történelmi példák azt sugallják, az elitpozíciókat nem mindig a legrátermettebb személyek töltik be.

A '90-es évek elején Szelényi⁵ újraértelmezte Pareto elméletét, megállapítva azt, hogy az elitváltozásoknak két formája van: elit-újratermelés (reprodukción) és elit-körforgás (cirkuláció). Ezt a modellt a továbbiakban Higley és Lengyel⁶ bővítették, ideáltípusokat dolgozva ki az elitek körforgására. Az első a klasszikus cirkuláció, amelyben az elitcserelődés átfogó és békés, a második a kvázi-lecserélés, amikor a hirtelen elitcsere az elitek egy részére érvényes. A harmadik ideáltípus a reprodukciós cserelődés, ami a bolgárokra és a csehekre volt jellemző, a negyedik pedig az elit-lecserélés, ami hirtelen és néha erőszakos.

Bakk az elit átalakulásáról vagy átmenetéről való értelmezésében három olyan megközelítésmódot említ, amelyek az elmúlt periódusban dominánsá váltak. Az első az elitek érték- és mintateremtő csoportként való vizsgálata, ahogyan ezt Bibó is megfogalmazta, „az elitek legfőbb szerepe az, hogy az élet élésére, az emberi helyzetekben való erkölcsi viselkedésre, s az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására mintákat, példákat adjon, azaz kultúrát csináljon”. A második értelmezés az elitkutatókat célozza meg, mint a társadalom vizsgálatának egy részét, ez az az értelmezés, amelyet a tanulmány megírásához alapul használtam; a harmadik pedig a társadalmon belüli hatalmi megosztás szerkezetének kutatása.⁷

A romániai és a magyarországi rendszerátmenet jellegzetességei

Amint a tanulmány bevezetőjében említettem, az újkori elitelméletek a politikai rendszerek értelmezésében nyerik el fontosságukat, azért a következő részben a román, valamint a magyar '89 előtti és utáni politikai rezsimek jellemzőit foglalom össze, a Higley–Lengyel tipológia alapján. A politikai rendszerek jellege megváltozott, akárcsak az elitek tipológiája, a változás minden közép- és kelet-európai országban megtörtént, a kérdés az, hogy mivé és minek következtében alakultak át a „régii” elitek?

A rendszerátmenet következtében nemcsak a hatalmi szerkezet változásának vagyunk tanúi, a szabad választások nem vonják maguk után a demokrácia konszolidálódását, a változásoknak a társadalom minden szintjén és minden vonatkozásában meg kell történniük. Az átmenetek mindig elit-központúak, a rendszerváltást előidézhetik a politikai eliték vagy a tömeg, de az átmenet jellegét és feltételeit mindenképpen a hatalmon levő eliték határozzák meg.

Az eliték tipologizálására született Higley–Lengyel osztályozás az elitréteg egységének, valamint differenciációjának megfigyelésén alapul, a következő táblázat pedig az elitkutatók által megállapított elittípusokat vázolja fel:

		AZ ELIT EGYSÉGE	
		erős	gyenge
AZ ELIT DIFFEREN- CIÁLÓDÁSA	széles	<i>Konszenzuális elit</i> (konszolidált demokrácia)	<i>Fragmentált elit</i> (nem konszolidált demokrácia)
	szűk	<i>Ideokratikus elit</i> (totalitárius vagy poszttotalitárius rezsim)	<i>Megosztott elit</i> (autoritárius rezsim)

Annak ellenére, hogy a közép-kelet-európai országok olyan rendszereket alakítottak ki, amelyek a szovjet mintára épültek, a rendszerváltás és az azt előidéző körülmények nagyon eltérőek voltak.

Magyarországon a sztálinizmust egy klasszikus totalitarizmus váltotta fel, majd a '60-'70-es években a Kádár-rezsim aranykora egy közmegegyezéses elemeket tartalmazó autoritárius rendszert hozott létre. A társadalom feletti ellenőrzés szintje nem volt olyan magas mint Romániában, ahol a sztálinista modellt Ceaușescu perszonalizált politikája váltotta fel, egy szultanisztikus politikai rendszert alakítva ki.

Romániában a szociális és gazdasági élet teljes mértékben a despotikus beavatkozásoknak volt kiszolgáltatva, nem létezett ellenzék, nem alakultak ki reformcsoportosulások, a vezetők és a társadalom közötti kapcsolatot a megfélemlítés határozta meg.⁸

Az eliték sorait ebben a periódusban a kommunista párt felső és középső szintű vezetői, az állami bürokrácia és a hatalmi intézmények vezető rétegei alkották, az uralkodó elitmodell pedig, a Higley–Lengyel⁹ tipológia szerint a megosztott elité, ami tekintélyuralmi rendszerekre jellemző. Ez az elit nem

politikai eszközökkel „irányította” a társadalmat, hanem sokszor erőszakkal, a centralizáció mértéke pedig igen magas volt. Stelian Tănase meglátása szerint a kommunista elitet hamis messianizmus jellemezte, mivel transzcendentális hivatásuknak érezték a tökéletes társadalom kialakítását.

Magyarországon a politikai rendszer különbözősége miatt beszélhetünk civil társadalom létezéséről, érdekcsoportosulásokról, sőt az állami gazdaság mellett a rezsim helyet adott egy alternatív gazdasági rendszer kialakulásának is.

A '80-as években olyan gazdasági válság következik be, amelynek hatásai az MSZMP-n belül is megéreződnek. Az MSZMP-ben belső harc bontakozik ki a keményvonalasok („hard-liners”) és a reformisták között. Ezek az előzmények további reformcsoportosulások létrejöttét favorizálják. Megalakul az MDF, az SZDSZ, a FIDESZ, a tranzíció tehát jól előkészített folyamat volt, amely alku-jelleget öltött fel, akárcsak Lengyelországban.¹⁰

Lengyelországban a rendszerváltást egy tömeges ellenzéki mozgalom előzte meg, létezett egy ellenelit,¹¹ amelyet a munkásosztály képviselői alkottak, a *Szolidaritás*, viszont a régi és újonnan kialakuló elitcsoportok nem tudtak kommunikálni és kilépni a krízisállapotból.

Az elmúlt másfél évtizedben sok országban zajlott le olyan radikális társadalmi változás, amelynek fő célja egy új piacgazdaságon alapuló liberális demokrácia kialakítása volt.

Közép- és Kelet-Európában tulajdonképpen két változás történik 1989 után, az egyik lényegét az átmenet képezi a szocialista gazdasági rendszerből egyfajta kapitalista gazdasági és politikai rendszerbe, a másik ezeknek az országoknak a perspektívaváltása, „világ felé való megnyílása”, ahogyan ezt Róna Tas Ákos szociológus látja.

A kommunizmus bukása változásokat hozott a hatalommegosztás terén is, nemcsak a hatalom természete változott meg, hanem a különböző csoportok és rétegek pozíciója is a hatalommal szemben.

A magyar rendszerváltás egy evolúciós folyamat volt, az elitek a politikát egy alkunak, nem pedig konfrontációnak tekintették.¹² Romániában, ahol nem létezett ellenzék vagy ellenelit, az egyedüli megoldás a forradalom volt, mely a régi elitet „deszakralizálta”, megfosztotta messiási hivatásától.

Az 1990–1991-es években, Magyar- és Lengyelország újonnan kialakult elitjei a demokratizálódást célozták meg, minél hatásosabb, jobb eszközökkel, ezzel szemben a román elitek, akárcsak a társadalom, elsősorban identitásukat keresték.

Tănase megfigyelései szerint a kommunista elitet a szakszervezeti elit és a pénzügyi technokrácia váltotta fel, viszont a kevésbé kompromittált régi

eliték közül sokan átmentették pozíciójukat. A politikai elitre egy masszív reprodukció volt jellemző, de '89 után a kulturális elit összetétele nagyjából változatlan maradt.

A '89 után kialakult új elitrétegnek a rendszerváltás hirtelen és erőszakos jellege miatt különböző félelmei támadtak, mint például a múlttól, az eltávolítástól, a megnyilástól való félelem, ezért mindjárt a forradalom után demobilizálni kívánta a tömegeket.¹³

A kulturális elit volt az, amely mindjárt a forradalom után a legközelebb került a hatalomhoz. Azáltal, hogy a disszidensek nagy része ehhez az elitréteghez tartozott, rendkívüli legitimitást nyertek, és a közvélemény megfogalmazóivá váltak. Ennek az elitsoportnak a hibája az volt, hogy figyelmen kívül hagyta a gazdaság és a közigazgatás szféráját, nem tudott kapcsolatot kialakítani a munkásosztállyal, sem az újonnan kialakult vállalkozói rétegekkel. A kulturális elit hevesen elítélte a rendszerváltás kezdetén történeteket (a Nemzeti Megmentési Frontot) annak ellenére, hogy összhangban nem értette meg a helyzetet.¹⁴

1991-től megkezdődött a kulturális elitréteg elszigetelődése, a szakszervezeti elit kezdett teret hódítani a politikai porondon. Ezt az újonnan kialakult elitcsoporthoz a technokrácia rétegeiből rekrutálódott személyek alkották, akik jól ismerték a gazdasági rendszert, és heves harcba kezdtek a hatalom elnyeréséért.

A forradalom után nemsokára a Román Nemzeti Bank elnyerte autonómiáját, ennek következményeként a bankok fő prioritása a profittermelés lett, és felemelkedett egy újabb elitréteg: a pénzügyi technokrácia. A két elitcsoporthoz között konfliktus alakul ki, ami nem gazdasági vagy pénzügyi téren, hanem a politikában érzékelhető. Ennek a harcnak a következményeként az állami vállalatok elnökei inkább lemondtak a profittermelésről, semhogy alárendeljék magukat a pénzügyi technokráciának. A vállalatok tehát csökkentették a termelést és növelték az árakat, az üzemeket nem zárták le, annak ellenére, hogy ezek megszűntek adózni és óriási költségekkel jártak. A gazdasági elit nem akarta feláldozni pozícióját a hatalmi skálán, a vállalatok megmentése miatt, hanem úgy döntött, hogy inkább a vállalatokat áldozza fel jólétének megőrzése végett. Az újonnan kialakuló jelenséget (ami nem más, mint gazdaságirányítás és a közigazgatás, azaz a köz- és magántulajdoni szféra összefonódása¹⁵) Andrei Cornea a „direktokrácia”¹⁶ fogalomával írja le, ez gazdasági aspektus alatt azt jelenti, hogy az állami és a magánvállalkozások egy kézben tömörülnek, és az állami részleg képezi a forrást a magáncégek ellátására. Ezáltal az állami vállalatok leszegényednek, adósságokat halmoznak fel, a magánvállalkozások profitja pe-

dig megnő. Az új elitréteg tehát nem termelésre orientált, hanem elsősorban privilégiumok megszerzésére. A direktokrácia elitjei a Szalai által megnevezett poszt-kádári elitnek felelnek meg, a rezsim pedig a Szelényi által megnevezett menedzser-kapitalizmus romániai megfelelője¹⁷.

Magyarországon a húsz esztendő reformfolyamat és ennek keretében a rendszer csendes eróziója előzte meg a szocializmusból való kilépést. A rendszerváltást követő időszakban a régi elitnek esélyei voltak arra, hogy továbbra is magas pozícióban maradjon, kompromisszumot kötve az új vezető réteggel.¹⁸

A rendszerváltás után sok hipotézis fogalmazódott meg arról, hogy mi történt az egykori szocialista elitel, illetve kikből rekrutálódott az újonnan kialakult kapitalista rendszer elitrétege.

Szalai baloldali perspektívából tanulmányozta a rendszerváltás utáni, kapitalista társadalmi struktúrát, a magyar szociológus '89-ben úgy látta, hogy a legnagyobb nyertes a késő kádári-technokrácia, amely a szocialista gazdaság válságának elmélyedésével egyre nagyobb ellentétbe került a régi uralkodó renddel, majd a rendszerváltás vezető ereje lett.

Szalai a rendszerváltás folyamatát, mint elitcsoportok – rendszerváltó elitek –, azaz mint az informális hatalmi csoportok küzdelmét, konfrontációit és koalícióit elemzi. Úgy tekintette az átváltozás folyamatát, mint egy fokozódó küzdelmet a kommunista rendszer felső rétegeiben a régi elit és a formálódó új technokrácia között. *Az elitek átváltozása* című kötetében három rendszerváltó elitcsoportról ír magyar vonatkozásban. Az első csoportba tartoznak az új technokrácia elitjei, a másodikba a nyilvánosságot létrehozó demokratikus ellenzék, a harmadik pedig az új reformer értelmiség csoportja.

Ezeket az elitcsoportokat tekinti Szalai a rendszerváltás bő egy évtizedében – az 1980-as évek második felétől az 1990-es évek második feléig – a „hatalmi szerkezet” meghatározóinak. A rendszerváltó elitek latens szövetsége a rendszerváltás küzdelmeiben felbomlik, de később új módon kapcsolódik össze. 1991-től kezdődően a Demokratikus Charta vált a rendszerváltó elitek újraintegrálódásának terepévé. Később ennek intézményesülése az 1994-ben kormányra került szocialista-szabad demokrata koalíció volt.¹⁹

Kiss Endre szerint a régi elit egy része helyesen, az új elit közül viszont sokan helytelenül interpretálták saját feladatukat az átmenet komplex viszonyai között. A régi elit a szakmai tudás és politikai tapasztalat identitását harcolta ki magának, a társadalom szemében korrekt és elfogadható eszközökkel, ezzel szemben az új elit nem tudta elfogadtatni saját viselkedését a társadalommal.²⁰ Nem csupán a vezető rétegek összetétele változott

meg, hanem átlátható feltételek alakultak ki a különböző elitrétegek körforgására nézve.

Az 1994 óta eltelt évek azt mutatták, hogy a rendszerváltás időszakának elitcserélődési szintje és az akkor létrejött elitstruktúra rányomta bélyegét az egyes országok átalakulására: Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban a konszenzuális elitek megerősödésével a demokratikus struktúra konszolidálódott. Szlovákiában és Bulgáriában az elitek széttöredezettisége fennmaradt, s a demokratikus konszenzus továbbra is gyengült.²¹

Összefoglalásként elmondható, hogy a két országban más más elitcsoportokról, elitmodellekről beszélhetünk, elsősorban a politikai rendszerek különbsége, a civil társadalom megléte (Magyarországon), illetve hiánya (Románia) miatt, de a szocializmus bukásának a különbözősége okán is. Magyarországon és Lengyelországban a posztkommunista elit, a Higley-Lengyel-típusú szerint konszenzusos volt, a demokrácia meghonosítására törekedett, a politikai elitek körforgása szignifikáns volt, a gazdasági eliteket inkább a reprodukció²² jellemezte. Bulgária és Albánia újonnan kialakult elitrétegét a fragmentáltság jellemezte, Románia és Ukrajna esetében megosztott elitekről beszélhetünk, amelyek a politikai rendszer instabilitását fokozták. Különböző politikai rendszerek, hagyományok és különböző politikai kultúra nyomta rá bélyegét a különbözőségek forrásaira, Romániában a kommunizmus kiölte a tradicionális politikai hagyományokat, izolacionalizmussal és nacionalizmussal helyettesítve azokat.

A magyarországi és romániai elitkutatások – hasonlóságok és különbségek

Az elitkutatások lehetőséget nyitnak a posztkommunista társadalmak elemzése irányában, ugyanakkor behatolnak, betekintést nyújtanak a hatalommegosztás mechanizmusának a megfigyelésébe is.

Nehéz átfogó képet kialakítani a kelet-közép-európai országokban lezajlott elitkutatásokról, mivel rendszeres kutatások az elmúlt években csak magyar és lengyel vonatkozásban születtek. Ezekben az országokban az elitkutatás szorosan egybefonódott az átmenet vizsgálatával, a pártrendszerek és politikai törésvonalak elemzésével, az elitekre pedig úgy tekintettek, mint a demokratizálódás fő szereplőire.

A tanulmány e második részében a fontosabb magyar és román elitkutatók eredményeit foglalom össze táblázatok segítségével, mivel a két ország közötti különbségek ilyen téren is jelentősek.

Magyarországon az elitkutatások az elmúlt tíz évben váltak „divatossá”, az 1980-as évekig a más témák uralták a szociológiát. A történelmi kutatá-

sok például azt bizonyították, hogy az elitek nem elmozdíthatatlanok, hanem kialakulásuk és fennmaradásuk elsősorban a politikai rendszer milyenségétől függ.

Romániában a rendszer despotikus jellege miatt a szociológia mint diszciplína teljesen kiszorult a tudományok köréből, ezért a szociológia története töredezett, problematikus folytonosságú²³.

A kommunizmus alatt a román szociológia válságba kerül, egyre kevesebb pénz van kutatásokra, a képzés megszűnik, a rendszerben lévők fokozatosan elszigetelődnek, de 1989 után a román szociológia metamorfózisának lehettünk tanúi.

Magyarországon a szociológia mint tudomány megalapozása szorosan összefüggött a modernizációval. Az 1960-as évektől megindul a szociológia intézményesülése, ezt jelzi az 1967-ben megalakult MSZMP Társadalomtudományi Intézete, amelyben már van egy szociológiai részleg. 1970-ben megalakult az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Szociológia Tanszék (Huszár Tibor vezetésével), az 1970-es évek végétől pedig megindul az egyetemi szociológusképzés is.²⁴

Az 1980-as évek elejére a szociológia nyelvezete bevonult a közbeszédbe, és miközben egyre több kutatóműhely alakul, a szociológusok két táborra oszlanak. Egyesek ellenzékiek lesznek, mások pedig azon munkálkodnak, hogy a szociológia elfoglalja helyét az akadémiailag elfogadott tudományok között. Nagyon sok összehasonlító elitkutatás készül ebben a periódusban, olyan neveket kell megemlítenünk mint: Bibó István, Illés Iván (nemzedékek, elitek, ciklusok), Solymár Magda (elitizmus, technokrácia), Csité András (új elitmodellek), Bozóki András, Kolosi Tamás (kelet-közép-európai gazdasági elitek összehasonlítása), Tamás Pál (tudáselitek, kulturális elitek elemzése).

Az elitkutatásokban úttörő szerepet töltenek be Szelényi Iván és Kornai János írásai is, újabb összefüggésekre hívják fel a figyelmet, majd az 1990-es évektől a rendszerátmenet, az új elitrétegek tanulmányozása hódít teret a szociológiában.

A következő táblázat a fontosabb újkori magyar elitkutatók nevét tartalmazza, valamint munkájuk fontosabb kulcsszavait:

Elitkutató	Kulcsszavak
Konrád György és Szelényi Iván (1979)	az értelmiség, mint technokrácia: transzkontextuális tudás hordozói
Kornai János	Politikai és gazdasági vonatkozásban figyeli meg az eliteket
Szalai Erzsébet (1994–96)	elitek átváltozása, rendszerváltó elitek
Konrád György, Szelényi Iván (1991)	az értelmiség mint polichrácia
Lengyel György	elitek átalakulása, gazdasági elitkutatók
Kovács Imre	gazdasági elitek szociális eredete
Szelényi Iván	kommunizmus utáni új osztály, menedzserializmus
Vedres Balázs	elitelméletek összegzése, az átalakulás nyertesei

Romániában a kommunizmus utolsó évtizedében nem beszélhetünk szociológiai kutatásokról, csupán az 1990-es évek elejétől indult újra a szociológiai oktatás három központban: Bukarestben, Jászvárosban és Kolozsváron.

A szociológia tudományának azonban jelentős hagyományai vannak. Az 1866–1900 közötti korszakból egy tanulmányt említhetünk, ami talán az első rendszerezett politikai-elitkutatás: Mihai Sorin Rădulescu (történész): *Elita Liberală Română între 1866–1900*.

Az elitek kérdése az 1990 utáni publicisztikában Stelian Tănase tanulmányaiban jelenik meg először, majd elkészülnek az első elitkutatások, amelyek a gazdasági és a kulturális elitek csoportjait célozzák meg.

A kommunizmusról írott könyvekben és tanulmányokban (melyek nagy számban léteznek és elérhetőek) találunk adatokat bizonyos kommunista elitokról, vezetőkről, viszont hiányzik egy rendszerezett, áttekinthető tanulmány, amely a kommunista politikai eliteket vizsgálja.

A rendszerváltás után születnek az első elitkutatások: Mattei Dogan (a parlamenti képviselőkből állít össze adatbázist), Stelian Tănase, Vladimir Tismăneanu (sok írásában foglalkozik a hazai poszt-kommunizmussal, valamint a poszt-kommunista elitek karrierjével), Irina Culic (a rendszerváltás nyerteseire fekteti a hangsúlyt), szociológusoknak és politológusoknak köszönhetően. 2003-ban elkészült a ROMELITE adatbázis, amely az 1990–

2003 között kormányzati funkciót betöltő képviselőkről és miniszterekről tartalmaz biográfiai információkat. Laurențiu Ștefan, az adatbázisért felelős politológus, ennek segítségével megjelentette a hazai elitkutatások egyik legfrissebb munkáját: *Modele de recrutare a elitelor românești*.

Az elitekkel kapcsolatos romániai szakirodalom nem olyan gazdag, mint a magyar, a legfontosabb elitkutatások '89 után születtek, a következő táblázat ezeket foglalja össze:

Elitkutató	Kulcsszavak
Ilie Bădescu	elit-körforgás, gazdasági elitek
Dumitru Sandu	nomenklatura, izolacionalizmus, szakszervezeti elitek
Vladimir Paști	technokrácia és szakszervezeti elitek harca
Mihail Manoilescu	román burzsoá
Stelian Tănase	forradalom, elitek és rendszer, kommunista elitek
Mattei Dogan	politikai elitek, kormányzati funkciót betöltő személyek elemzése
Laurențiu Ștefan	posztkommunista politikai elitek, rekrutáció, ROMELITE adatbázis

Román vonatkozásban, amint a táblázatban felvázolt kulcsszavak is mutatják, az elitekkel kapcsolatos elméletek és kutatások elsősorban a gazdasági eliteket és a pénzügyi technokráciát célozták meg, a kulturális elitekről, főleg a politikai, rendszerváltó elitsoportosulásokról igen kevés tanulmány készült.

A romániai szociológia gyorsan fejlődik, a publikációk száma megsokszorozódott, Kiss Tamás szerint a piacnak és a nemzetközi térbe való bekapcsolódásnak hatása pezsdítő, és a diszciplína minden terén érzékelhető.

A következtetések levonása egyszerű, akár a rendszerváltó eliteket, akár az elitkutatások számát és jellegét vesszük figyelembe: Románia és Magyarország között az eltérések számottevőek. Hasonlóságokat igen nehéz találni, mivel a politikai rendszerek és a politikai kultúra más-más ütemben fejlődtek ki, különböző hagyományokra, mintákra alapozódnak. A politológia és a szociológia területén nagy kihívás marad az elitkutatások magasabb szintre való emelése, új hálózatrendszerek, modellek megfigyelése és kialakítása.

Tanulmányok a romániai magyar elitekről

Tanulmányunk zárófejezete a romániai magyar elitekről készített kutatásokat és ezek következtetéseit próbálja bemutatni. Fontos kérdés a romániai magyar elitek tekintetében az, hogy ezek a csoportok csupán identitás-politikák mentén különülnek-e el az ország többi elitjeitől, vagy léteznek folyamatok, melyek az etnikai törésvonalat elhalványítják?

A kisebbségi identitáspolitika szempontjából az erdélyi magyar elitek feladata megfogalmazni azt, mit is jelent romániai magyarnak lenni a 21. század elején, és azt is, hogy ez milyen nehézségekkel, társadalmi költségekkel és kulturális terhekkkel jár. A romániai magyar elitkutatások kapcsán elsősorban a csíkszeredai KAM-ot (Kulturális Antropológiai Munkacsoport) kell megemlítenünk, továbbá a KAM keretei között tevékenykedő egyes kutatókat is, így Bíró Zoltánt, akinek a *Valami történelm* című tanulmánya²⁵ úttörő volt az RMDSZ-elitek kérdésének a fogalmi megragadásában. Fontosak voltak továbbá Bodó Julianna²⁶ vagy Lőrincz D. József²⁷ írásai. A '90-es évek második felében Bakk Miklós, Bodó Barna²⁸ és Magyar-Vincze Enikő foglalkoztak az erdélyi magyar elitekkel összefüggő kérdésekkel. Ezeket a vizsgálódásokat egyrészt az etnikai törésvonal és az asszimiláció kérdése motiválta, másrészt az RMDSZ belső polarizációja is serkentően hatott a kutatásokra. Megjelent azoknak a szimbólumoknak a kérdése is, amelyek ennek az eliteknek szerkezetét megosztják.²⁹ Papp Z. Attila nevét is fontos megemlíteni, aki doktori értekezésében a hazai magyar sajtónyilvánosság tükrében látta elitjeinket.

Az autonómia kérdésének szintén van elitkutatási relevanciája, ugyanis az autonómia „birtoklásáért” folyó pozíció- és állandó legitimitációs harc az RMDSZ elitszereplőit nagyon sokáig megosztotta. Az autonómia és a magyar egyetem körüli viták mindig többet jelentenek elsődleges értelmezésüknél, e viták révén az elit pozíciókat alakít ki, jelzi, hogy miképp gondolkodik saját szerepéről, a másokról, valamint az együttélés morális és politikai rendjéről.³⁰ Bárdi Nándor úgy véli, hogy a politikai és kulturális elitek közötti konfliktusok tulajdonképpen a politikai érdekek ütközése miatt alakultak ki, mivel a megújuló kisebbségi magyar kulturális és politikai elitek nem tudták a nyelvi és identitáspolitikai érdekeiket a többségi nemzet politikai pártjainak modernizációs stratégiáin belül érvényesíteni. Törekvéseik hamarosan külön politikai érdekként intézményesültek, önálló kezdeményezések alatt, valamint a civil társadalom terén.³¹

Fontos az erdélyi magyar médiaelit kérdése is, mivel a magyar nyelvű nyilvánosságnak kitüntetett szerepe volt az elmúlt másfél évtizedben az

„egység-retorika” fenntartásában. Ezzel összefüggően Papp Z. Attila kutatásai azt bizonyították, hogy a civilszféra, politikum és a média közötti átjárások jelentősek, és a magyar sajtó a közélet tematizációját átengedte az RMDSZ politikai elitjeinek.³²

Az elmúlt évek bebizonyították, hogy az RMDSZ elitje sikeresen integrálódott a romániai politikai elitbe, a politikusi pálya a magyar politikusok számára is kitüntetett mobilitási csatornává vált³³.

Végkövetkeztetések levonása igen nehéz, a legfontosabb kérdésnek az tűnik, hogy a magyar kisebbségi elit az elkövetkezendőkben hol és miképp próbálja kialakítani a maga elitpozícióit: a román állam központi erőforrásaira tekint-e, avagy lokális (és regionális) lehetőségekre. Az elitkutatásnak is erre kell figyelemmel lennie.

Irodalom

- Bakk Miklós: Átmenet és elitek. Értelmezések az RMDSZ-ről. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 297–304.
- Bárdi Nándor: Törésvonalak keresése és összehasonlítása a határon túli magyar politikában 1989–1998 között. *Horvátországi Magyar Napló*, 2001. 19.
- Biró A. Zoltán: Valami történet. In Rostás Zoltán (szerk.): *Valami történet. Szempontok a romániai magyar elit tagolódásának értelmezéséhez*. Csíkszereda, 1993.
- Bodó Barna – Bakk Miklós: Elitek, modellek, szerepek 1, 2. *Korunk* 1999. 4. sz. 65–73, illetve 1999. 5. sz. 89–101.
- Bodó Julianna: Elit és nyilvánosság. In Rostás Zoltán (szerk.): *Valami történet. Szempontok a romániai magyar elit tagolódásának értelmezéséhez*. Csíkszereda, 1993.
- Bozóki András: Az elitváltás elméleti értelmezései. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 9–41.
- Bottomore, Tom: *Elites and Society*. Penguin Books, Harmondsworth, 1993, 3–26.
- Capelle-Pogăceanu, Antonela: *A romániai magyarság kisebbség meghatározásai 1989 után*. <http://bibliografia.adatbank.transindex.ro/index.php?action=betu/betu=co=cim>.
- Csicsvari András: Egy új elitmodell fele. [Higley, John – Lengyel György (eds.): *Elites after State Socialism: Theories and Analysis*. Rowman & Littlefield, Lanham, 2000], *Szociológiai Szemle*, 2002/2.

- Csiste András: Balliberálisok, jobboldaliak, függetlenek és extravagánsok. A közéleti elitértelmiség csoportjai a médiafogyasztók szemével nézve. *Századvég*, 22. sz.
- Fodor, Eva – Wnuk, Edmund – Lipinski, Natasha Yeshova: The New Political and Cultural Elite. *Theory and Society*, Vol. 24/5, 783–800.
- Higley, John – Moore, Gwen: Political Elite Studies at the Year 2000. *International Review of Sociology*, 2001/11 (2). 175–264.
- Kiss Endre: *Jól működő demokrácia – modell és konszenzus nélkül*. www.kissendre.hu/politikaelmelet/jolmukododemokracia.doc.
- Kiss Tamás – Sólyom Andrea: A román szociológia a '90-es években. In Kovács Éva (szerk.): *Mi újság a kelet-európai szociológiában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. 118–157.
- Kolosi Tamás – Róna-Tas Ákos: Az utolsókból lesznek az elsők? A rendszerváltás társadalmi hatásai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 1992. 2. sz.
- Kolosi Tamás: *A terhes Babapiskóta*. Osiris, Budapest, 2000, 34–45.
- Lazár, Marius: *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*. Limes, Cluj-Napoca, 2002.
- Linden, Ronald H.: Socialist Patrimonialism and the Global Economy: The Case of Romania. *International Organization*, 1986/40.
- Lőrincz D. József: Mi minek az elitje? In: Rostás Zoltán (szerk.): *Valami történik. Szempontok a romániai magyar elit tagolódásának értelmezéséhez*. Csíkszereda, 1993.
- Magyari Vincze Enikő: A kolozsvári egyetem és a romániai magyar identitáspolitiká. *Replika*; 1999/37.
- Olah, Șerban: Elita Oradeană. *Revista de Cercetări Sociale*, 1999. 3–4.
- Papp Z. Attila: A romániai magyar sajtónyilvánosság a '90-es években. *Korunk Archivum* 2001–2002.
- Szalai Erzsébet: *Az eliték átváltozása. Tanulmányok és publicisztikai írások 1994–1996*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1996.
- Szelényi Iván: *A posztkommunista társadalom szerkezetének változásai – a menedzseri uralom elméletének újragondolása.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.
- Tamás Pál: A tudáseliték funkcionális átrendeződése a „posztállamszocializmusban”. *Szociológiai Szemle* 1992/3.
- Tănase, Stelian: *Revoluția ca eșec. Elite și societate*: Polirom; Iași, 1996.
- Vedres Balázs: „ÖKONOKRATA” menedzseri elit – az átalakulás nyertesei? Az elit továbbélésének elméleteitől az átalakulás elmélete felé. www.mtapi.hu/mszt/1-9971/vedres/htm.

Jegyzetek

- 1 Gaetano Mosca és Vilfredo Pareto munkáinak jelentőségéről lásd Bottomore, Tom: *Elites and Society*. Penguin Books. Harmondsworth, 1966. 3–24.
- 2 Higley, John – Moore, Gwen: Political Elite Studies at the year 2000. *International Review of Sociology*, 2001, 11 (2). 175–264.
- 3 Bozóki András: *Az elitváltás elméleti értelmezései*. In: Etnopolitika, Teleki Alapítvány: Budapest, 2003. . 9–41.
- 4 Pareto kétfajta politikai elitet említ, amelyek egymást váltogatják a rendszer típusától függetlenül, „rókákat” és „oroszlánokat”, ez utóbbiak erőszakkal nyerik el pozíciójukat, a rókák pedig intelligenciájuknak köszönhetően vállnak a hatalom gyakornokaivá, az oroszlánokat demobilizálva.
- 5 Szelényi Iván: *A posztkommunista társadalom szerkezetének változásai – a menedzseri uralom elméletének újragondolása*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1995.
- 6 Higley, John – Lengyel György (eds.): *Elites after State Socialism: Theories and Analysis*. Rowman & Littlefield, Lanham, 2000. Idézi Csité András: Egy új elitmodell fele. *Szociológiai Szemle*, 2002, 2. sz.
- 7 Bakk Miklós: Átmenet és elitek. Értelmezések az RMDSZ-ről. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla (szerk.): *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 297–304.
- 8 Tănase, Stelian: *Revoluția ca eșec. Elite și societate*. Polirom, Iași, 1996.
- 9 Higley, John – Lengyel György: i. m. Idézi Csité András: i. m.
- 10 Szalai Erzsébet: *Az elitek átváltozása. Tanulmányok és publicisztikai írások 1994–1996*. Cserépfalvi Kiadó: Budapest, 1996.
- 11 Az ellenelit nem ugyanazt feje le, mint a disszidens fogalma, mivel az elleneliteknek megvannak a vezetői, sajátos értékskálával rendelkeznek, és bizonyos szinten intézményesültek. Lásd Tănase: i. m.
- 12 Tănase: i. m.
- 13 Uo.
- 14 Emil Hurezeanu egy interjúban azt mondta, hogy a disszidenseknek nem kellett volna elhagyniuk a Nemzeti Megmentési Frontot, mivel csak ennek keretében tudták volna kifejezni pragmatikus gondolataikat.
- 15 Lásd Bakk: i. m., 298–300.
- 16 Cornea, Andrei: *Comuniștii – constructorii capitalismului? „22”*, 1994/7.
- 17 Uo.
- 18 Szalai: i. m.

- 19 Körösényi András: Tudomány vagy publicisztika? Szalai Erzsébet és az eliték. *Beszélő*, 1998/1. 25–35.
- 20 Lásd Kiss Endre: *Jól működő demokrácia - modell és konszenzus nélkül*. <http://www.kissendre.hu/politikaelmelet/jolmukododemokracia.doc> [2006-11-02].
- 21 Csíte András: i. m.
- 22 A Szelényi Iván által elvégzett kutatásában, amelyben hat posztkommunista ország elitjeit figyeli meg (Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Szlovákia és Oroszország), arra a következtetésre jut, hogy az elitreprodukció Magyarország estében volt a legmagasabb, főleg a gazdasági eliték köreiben.
- 23 Kiss Tamás – Sólyom Andrea: *A román szociológia a '90-es években*. In: Kovács Éva (szerk.): *Mi újság a kelet-európai szociológiában*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002.
- 24 Összefoglalónkat Huszár Tibornak a magyarországi elitkutatásokat áttekintő tanulmányából vettük, amely a Heinrich Best, Heinrich – Becker, Ulrike (eds): *Elites in Transition. Elite Research in Central and Eastern Europe* (Leske, Büdrich, Opladen, 1997.) c. szöveggyűjteményben jelent meg.
- 25 Biró A. Zoltán: Valami történet. In: Rostás Zoltán (szerk.): *Valami történet. Szempontok a romániai magyar elit tagolódásának értelmezéséhez*. Csíkszereda, 1993.
- 26 Bodó Julianna: Elit és nyilvánosság. In: Rostás: i. m.
- 27 Lőrincz D. József: Mi minek az elitje? In: Rostás: i. m.
- 28 Bakk Miklós – Bodó Barna: Eliték, modellek, szerepek 1, 2. *Korunk* 1999/4, 65–73, illetve 1999/5, 89–101.
- 29 Lásd: Bakk: i. m.; Bodó Barna: *Szereppróba. Feljegyzések a kisebbségi alagútból*; Magyar Vincze Enikő: A kolozsvári egyetem és a romániai magyar identitáspolitika. *Replika* 37.
- 30 Magyar Vincze Enikő: i. m.
- 31 Bárdi Nándor: Törésvonalak keresése és összehasonlítása a határon túli magyar politikában 1989–1998 között. *Horvátországi Magyar Napló*, 2001/19.
- 32 Papp Z. Attila: A romániai magyar sajtónyilvánosság a '90-es években. *Korunk Archivum* 2001–2002.
- 33 Bakk Miklós: i. m.